

A HÁZSONGÁRD

Hányan alhatnak a kolozsvári temetőben? Hány nemzedéket földeltek már el ezek alá a teljes erejükben pompázó, hatalmas kőrisfák alá? Micsoda beláthatatlan hadserege, micsoda roppant gyülekezete a befejezetlen sorsoknak és tragikusan félbemaradt életeknek! Mert nincs olyan hosszú és kietlen élet a földön, amelyet az ember ne kívánna mégis tovább élni, amelyet a halál ne igazságtalanul, túl korán, mintegy útközben szakasztana meg. Mert a halál, amint Sancho Panza mondja: akár mikor jön, mindig korán jön.

Bepillantok olykor képzeletem sugár-szemével a zsíros talajba, ahol — épp mint a röntgenkészülék fluoreszkáló képlemezén — csupa árnyszerű csontvázat látok: száználmasan szétdobált végtagokat, beszakadt koponyákat, kettétört gerinceket — és tetőtől talpig dühös borzongás fog el. Íme, az igazságtalan, de semmiképp el nem kerülhető bűnhődés, amelyet nekem is végig kell majd szenvednem, pusztán

mert merészeltém kiszakadni a semmiből. Íme az örökkévaló penitencia, pusztán mert önhibámon kívül, bátor voltam egy ideig rácsodálkozni erre a meghitt, talányos és különösképpen kívánatos világra! Íme a botrányos fordulat, az észteszejtően képtelen végkifejlet! Íme a pokoli tréfa, az illetlen és méltatlan gúny, amelylyel maga az élet illeti elevenjeit.

Fortyogva baktatok a kőrisfák alatt, letépek egy-egy halottian émelyítő bodzavirágot, elnézem a sírkövek hűvös csillogását, a fatörzsek tompa bársonyát, s amikor megfáradtan végre letelepszem egy kínálkozó padra: meleg megnyugvás, zsongító, szép boldogság ringat el. Miért is! Felserdül a fa, lombot hajt, kivirágzik, gyümölcsöt érlel, s amikor már képtelen a gyümölcsözésre: visszahal a rögbe, amelynek sóiból felnövekedett. Elkorhad, széthull, hogy trágyázza és gazdagítsa a talajt utódai számára, akiket ravaszul, már jó előre szétszórt a dombon, nehogy magva szakadjon, nehogy egyetlen négyzetcentiméternyi hely is pusztá legyen. Mi van ezen lázító vagy félelmetes? Mi van ezen csodálatos? Hiszen tudva vagyunk, be régen tudva vagyunk, hogy mindannyian csak a csírasedt hordozói vagyunk ezen a földön! Be régen ismeretes, hogy csak ezt öleljük körül, óvjuk és ápoljuk fájdalmasan egyetlen életünkkel, ezt a különös,

örökké megújuló sejtecskét, amely úgy fűzi megszakítatlan fonalára a nemzedékeket, mint valami gyöngysort, „hogy el ne vesszenek, hanem örök életük legyen.”

És a halálról való ilyenfajta konyhafilozófálgatás közben, távolról, mint valami felszálló ködfoszlány, egy nagyon régi és nagyon szomorú élmény emléke merül fel bennem.

Régen volt, nagyon régen. Elsőéves egyetemi hallgató lehettem, és vasárnapi tekergésre indultam a nyílzáport lövellő, dühös júniusi nap alatt, valahová a zöldbe, talán a monostori lankák közé. Alig tehettem azonban néhány lépést a kicsípett fruskákkal és feketébe öltözött aggastyánokkal nyüzsgő Trefort utcán, máris utánam szólt valaki, éspedig olyan különös módon, ahogy addig soha senki, olyan meghökkentő gyakorlatiasan, olyan otromba-tisztelettudóan. Azt mondta:

— Székely úr!

Hátrafordultam, és a rám tekintő elnyútt arcon rövid, gyanakvó méregetés után Ödi bátyámnak, gyermekkorom daliás Ödi bácsijának vonásait (vagy ahhoz nagyon hasonlókat) fedeztem fel. Legott hozzá léptem, megöleltem és megcsókoltam; abban azonban, ahogy ölelésem viszonzta, amilyen óvatoskodón és hitetlenül csókolt vissza, a feltekintő tiszteletnek és félnék tartózkodásnak olyan alá-

zatát éreztem, amely semmiképp sem illett meg: és a legkínosabb zavarba hozott. Lámcsak, hát kisember lett belőle — gondoltam. — A délceg férfi, az izmos futbalista megtört és elesett. Lámcsak, fél és óvatoskodik tulajdon unokaöccsével is, nehogy az, esetleg, megszégyenítse fölényes visszautasításával. Ekkor ráadásul még azt is észrevettem, hogy fekete ruhát visel. Kopott, szomorú fekete ruhát.

— De megváltoztál, Ödi lelkem! — szorongattam a kezét, s megpróbáltam karon fogni, hogy elcipeljem valamerre, ahol zavartalanul beszélgethetünk — ő azonban alázatosan és bocsánatkérően, de eléggé eltökélten tört ki mozdulatom elől.

— Nem jössz? — kérdezte. — Hát nem jössz?

— Hova, te?

— Ide. A halottas házba. Ott van.

— Kicsoda?

— Endre bátyád. Nem is tudsz róla? Itt van a halottas házban. Most temetjük.

„Endre bácsi! Énistenem, Endre bácsi! Mi történt veled, te kedves, de a legszelídebb és hallgatagabb, te, az egyetlen szőke minden nagybátyáim közül? Hogyan végződött be ilyen korán életed titokzatos szomorúsága, amely kezdettől fogva különös mélabút árasztott környezetre? Mi történt? Ugyan mi történhetett?”

— Mi történt hát? — szólaltam meg végre hangosan is, azzal a túlzott és tetetett szomorúsággal, amely a részvétnyilvánítók sajátja ezredévek óta, mert szívem még nem döbönt rá a veszteségre, s csak tisztességtudásom bírt rá, hogy porig sújtottnak mutakozzam. És akkor, a hullaház felé menet, Ődi bácsi elbeszélte Endre bátyám elképesztő, s már-már szégyenletesnek mondható történetét, amely csontomig megrendített.

Egész fiatal korában, amikor még mindenki vidám és játékos kamasznak ismerte, Endre bácsi kitanulta az alabástromesztergályozás mesterségét, s több évi igyekvés után odáig vitte, hogy betársulhatott mesterének műhelyébe. Sima, gyöngyfényű kandelábereket, szeplőtlen fehérségű vázákat, halványan erezett gyertyatartókat csiszolt ott, mindenki meglepedésére és gyönyörűségére. Lassanként tekintélyes klientúrára tett szert, s már-már oda érkezett, hogy bármelyik módosabb iparoscsalád szívesen látta volna esti poharazgatásra, sőt háztűznézőbe is. Ő azonban sehová sem járt el, inkább olvasgatott és horgászgatott naphosszat boldog túlvilági várakozásban, minden egyébre vakon és siketen. Mert valamikor, kamaszkorában kint járt Keresztúron, apjának, Iván nagyapának birtokán, és megismert egy lányt, akire kamaszszí-

vének egész fogékonyságával rácsodálkozott. Arra várt, hogy teljesen a maga ura lehessen, és feleségül kérhesse szerelmesét.

Egy gazdagabb év, egy szerencsésen nyakon csípett rendelés aztán meg is hozta kitartásának gyümölcsét. Endre bácsi reménye magasra hágott, életének minden szálacskája egybefonódni látszott, úgy, hogy huszonhét esztendő korában végre bátorságot vett, és per pedes apostolorum kikutyagolt Keresztúrra háztűznézni (amit kedvező esetben, úgy gondolta, azonnal eljegyzésre is válhatnak).

Egy hétig volt oda. Ez az egy hét, amely fölött Ödi bácsi rosszálló szemérmességgel siklott át, ez az egy hét váltotta be Endre bácsi életének minden vágyát és reménységét; ez hozta meg örömét és teljes kivirágzását.. A lány hajlott hozzá: mellére bújt és hozzá dőlt, ajkával az ajkára, combjával a combjára, körülvette őt minden melegével és furfangjával; ölelte, kényeztette és szinte istenítette. Úgy látszott, valóban azoknak a megható történeteknek egyike játszódott le, amikor két egymásra szomjazó szerelmes, végevárhatatlan viszontagságok után, végre mégis egymásra talál és egymásé lesz.

Endre bácsi ittas örömmel, karikagyűrűvel ujján tért haza. Kis idő múltán azonban olyan változás ment végbe jelle-

mében, amelyet azok is nyomban észrevet-
tek, akik pedig nap mint nap együtt voltak
vele, s akiknek, épp ezért, a legérzéken-
lenebbeknek kellett lenniök az átmenet
iránt. Endre bácsi meghasonlott. Komo-
ran és keserűen üldögélt a sámlin, ha hoz-
zá szóltak, nem figyelt oda, ha dicsérték,
gúnyra vette és ingerülten mordult visz-
sza; dolgát teljességgel elhanyagolta; alig
egy hónap után pedig, jóval értéken alul,
pénzzé tette műhelyét is, hazament, fel-
hemperedett az ágyra, és naphosszat nézte
a mennyezetet, szótlánul, mozdulatlanul,
rezzenéstelen.

Szerettei aggódva érdeklődtek néhány-
szor baja iránt, de Endre bácsi hozzáfér-
hetetlen maradt. Nem szólt, nem mozdult.
Édesanyjának is csak annyit sikerült ki-
tapasztalnia, hogy a jegygyűrűt sem viseli
már. Csalódott, gondolták, és nem zaklat-
ták többé. — Majd elmúlik.

De nem múlt el. Hétről hétre henyélt
és fogyott. Olykor, délután öt óra tájban,
el-elment hazulról sétálni, hétre azonban
mindig hazatért, és feküdt tovább, szótlá-
nul, mozdulatlanul, észtvészajtő megátal-
kodottsággal.

Édesanyja egy ízben utána lopózott
délutáni sétájára, és mindent megértett.
Endre bácsi az orvoshoz járt.

Hat fájdalmas hónapig kezelte magát
a legmocskosabb és gyötrelmesebb bajjal,

ami őt, a tisztát és szelídet, tíz évi várakozás után kedvese részéről egyáltalán sújthatta. Akkor elfogyott a műhely ára, és nem volt mód kölcsönt szereznie: sehonnan, egyetlen banit sem. Az életüket féltő, nagy bűnösök végső elszánásával és halálos szégyenkezésével, végre az apjához fordult. Iván nagyapa azonban kereken megtagadta tőle az életet jelentő harmadik kúra árát, amelyet pedig úgyszólván a mellényzsebéből teremthetett volna elő.

— Egye meg, aki főzte —, röffent a fiára, azzal a lapidáris rövidséggel, amely csak a régen meggyökerezett szóképek sajátja, és lesújtó haragja jeléül pipára gyújtott.

Ekkor következett el a fájdalomnak, végső kétségbeesésnek és halálfélelemnek az az erős iskolája, amely Endre bácsit olyan szelíddé és szomorúvá gyúrta, amilyenek én is ismertem. Betegsége lassan fejlődött ki. Idővel beleszokott új helyzetébe, munkához is látott, de cél és értelem nélkül, mintegy a halál perspektívájából, épp csak, hogy ne élőködjék az öregek nyakán. Hallgatott, örökké hallgatott, s ha olykor valami gyermeki csínyemen, vagy kedvességemen elmosolyodott, hát emberfeletti fájdalom, eltemetett világok kétségbeesése bújt meg mosolyában. Lassan-lassan környezete is hozzáidomult. Nagymamáék homloka fölött egyre látha-

többan jelent meg akkoriban az eltékozlott életek sötét glóriája.

Azután alabástromból kezdett faragni. Tán ma is megvan még valahol azoknak a különösen elfinomult, bár talán iskolázatlan és suta szobrocskáknak egyike-másika, amelyeket akkoriban, a veszedelmesen közalgó vég, és az érzékennyé vásott idegek kényszerítő serkentésére, a kerti padocskán üldögélve készített. Fehérek voltak, simák és makulátlanok, az odalett gyermeki álmokhoz hasonlatosak. Nemsokára azonban gyötrelmes főfájások vették elé, és ezt is abbahagyta.

A katasztrófa tíz esztendő múlva, a teljes apátia szomorú korszaka után következett be. Egyik éjjel fölébredt, és késsel a kezében, kísérteties ordítással édesanyjára, szegény töpörödött Róza nagymamára vetette magát. Ödi bácsi fogta le. Nyakon öntötte, s ezúttal valóban magához is tért. Keservesen sírt; napokig, hetekig sírt és jajgatott kétségbeesésében, és könyörgött, nehogy intézetbe szállítsák. A legnagyobb gyöngédséggel vették körül, mindent — igen — mindent megígértek neki, ő azonban tudta, hogy mindezt csak szánalomból teszik, s még inkább elkeseredett.

Amikor aztán másodszor is bekövetkezett az, amitől mindannyian tartottak, és pedig olyan szerencsétlenül, hogy a kés

jelentéktelen, de mégiscsak vérző sebet ejtett nagymama kezén, amikor ez bekövetkezett, akkor már ő maga kérte, hogy üzenjenek Kolozsvárra. Lebeszéltek róla, de ezúttal is hajthatatlan maradt.

— Megöllek! Látod, hogy megöllek! — sírta, és maga telefonált titokban az elmeógyógyintézet igazgatóságára. Mentőautó jött érte, békésen beszállt, és elvitette magát oda, ahol egyetlen szavát sem vették többé komolyan.

Három hónappal ezután meghalt Iván nagyapa. Utolszor, már a felbomlás feketeségével ujjain, és a halál verejtékével homlokán, Endre bácsi nevét ordította. Azt mondják, régóta gyötrődött miatta, szólni azonban nem szólott, nem, soha senkinek.

Endre bácsi pedig két esztendeig élt még Kolozsvárt a sárga házban. Csak elgondolni is iszonyú, mit érezhetett a magára eszmélés ritka pillanataiban, amikor egyszerre fel kellett merülnie homályos elméjében egész múltjának, gyönyörű várrakozásának, beteljesedésének, és keserű bűnhődésének, igen, csak elgondolni is iszonyú. De most már meghalt és itt fekszik a halottas házban. Most már biztosan jó neki.

Csontomig megrendülten hallgattam Ödi bácsi elbeszélését. Mire a végére ért, régen a klinikai halottasház elé érkeztünk,

ott álldogáltunk s beszélgettünk még egy darabig. S amikor már nem volt többé mit kérdezni, s hosszúra nyúlt hallgatásom akarva akaratlanul a kegyeletsértők közönyére kezdett emlékeztetni, amikor ez a kényelmetlen pillanat bekövetkezett, félve és viszolyogva bár, de mégiscsak meg kellett kérdezni, hogy nem láthatnám-e tehát a holtat. Ődi bácsi megkönynyebbülten állt szolgálatomra; nyilván rég várt már a kérdést. — Még volna időnk hiszen nagymama csak később érkezik — mondotta —, de máris elkérhetjük a kulcsot, mert neki is van egy s más tennivalója a ravatal körül.

Elkértük a kulcsot, beléptünk az ormótlan fülkébe, és én megpillantottam Endre bácsit. Viszontláttam nyolc vagy kilenc esztendei távollét után, viszontláttam végre. De hogyan! De hogyan!

Az első, ami szemembe ötlött, botrányos, és az alkalomhoz egyáltalán nem illő viselete volt. Vadonatúj, fényes, hófehér selyempizsama pompázott rajta, fehér zsinórsujtással és gyöngyházgombokkal ékesítve; állát frissen borotválták, haját művésziesen választották el bal szemöldöke fölött, s egészében véve inkább hasonlított valami menyasszonyhoz vagy első áldozásra induló fiúcskához, mintsem ahhoz a zord és tragikus halotthoz, aki valójában volt. Botrányosnak mondtam az öltözé-

két, s ezt még meg is kell toldanom azzal a szóval, amelytől a kegyelet leginkább elriaszt, azzal, amelytől élő és holt egyaránt a leginkább irtózhatik, azzal a szóval, hogy „nevetséges”. Megdöbbenem néztem fura maskaráját, különös életének ezt a legkülönösebb betetőzését, és bizonyára a túlfeszített szájalom viharos röhögésében törtem volna ki, ha melle táján meg nem pillantom a selyempizsama egy komor, gyöngysorszerű kidudorodását. Ettől aztán egyszerre elsimultak felborzolt, s minduntalan illetlen görcsökbe ránduló idegeim. Mert azok a kidudorodások, nyilvánvalóan, elmetszett és felszaggatott bordáit sejtették; nyilván felboncolták volt, megkezdték és kibányászták, mint a darazsak a körtét; nyilván egészen üressé vájták a belsejét, annyira, hogy végül kétségem támadt, van-e szegényből egyáltalán valami a pokoli öltözet alatt, vajon nem szalmával tömték-e ki az egészet.

Hosszú percekig lehunytt szemmel állottam a ravatal előtt. Amikor aztán annyira erőt vettem magamon, hogy arcára tekinthettem, mind e zűrzavar nyomtalanul elillant, és egy sokkal melegebb, kimondhatatlanul megrendítőbb felismerés hasított szívembe. Mert Endre bácsi, ott a ravatalon, a megszólalásig, igen, a megszólalásig hasonlított apámra és Iván nagyapára. Nem is a széles száj keserű és

peremetlen vonala, nem is a száját körítő mély ránc, mégcsak a kissé tatáros pofacsont sem (mert hiszen mindez a Székely testvérek közös öröksége volt dédanyjuk révén), hanem a fej, a homlok nemes és meredek domborúsága, az értelmet sugárzó széles, szép koponya, amelyet eddig egyedül és elidegeníthetetlenül a két nemzedékfő sajátjának tudtam, ez a csodálatos edény, amelyet bennrekedt, nagy alkotások lehetősége látszott feszíteni — ez volt az, ami oly istenigazában megrendített.

Nem gondolhattam azonban végig a bőséggel ömlő gondolatok sokaságát, melyet Endre bácsi koponyája keltett, mert valami egészen halk, félős kopogásra lettem figyelmes, amely az ajtó felől közeledett. Nagymama érkezett meg. Megtört, kicsiny-kis alakja magától értetődően nyúlt fel hozzám, hogy megcsókoljon, noha nem várt, mert nem tudtak értesíteni. Óvatosan kényszerítve és feszélyezve a halott jelenléte által, néhány halk szót váltottunk, azután nagymama Endre bácsihoz lépett: lábujjhegyen és oly-igen halkán, hogy arra kellett gondolnom, talán tudatosan mérsékli mozdulatait, nehogy megzavarja fiának álmát. Elnézte egy darabig az elköltözöttet, meghitt, ezerszer áldott mozdulattal igazgatta el feje alatt a párnát, azután olyat tett, amit, ha a magam

belső állapotából indulok ki, a legkevésbé várhattam volna. Nagymama ugyanis hangosan és szívből jövően, de mégis ünnepelesen zokogni kezdett. Igen, hát akkor is így kellett volna tennie, ha történetesen nem szerette, vagy ha éppenséggel megutálta volna a fiát; így kellett volna tennie már csak a szinte velünk született, hagyományos emberi viselkedés-sémák értelmében is, mint ahogy ezer és száz-ezer esztendőök óta minden anya így tett fiának holtteste fölött. Ő azonban a kegyes kötelesség teljesítésén túl szívének igazi sérelmét, az isteni jószágból való igazi kiábrándulását, a segíteni tehetetlen élő egész kétségbeesését is kiöntötte sírásában, amely így a feneketlen emberi fájdalom megnyilatkozásává lett.

Egyik ámulatból a másikba estem. Mert valóban: ki hitte volna nagymamáról, hogy efféle papnői szertartások elvégzésére hivatott? Ki hitte volna, hogy miután tíz gyermeket szült és nyolcat felnevelt, még akadjon könnye a gyászra is? Ki képzelhette volna azt, hogy ilyen hibátlanul képes marad a fájdalomra hatvan esztendő minden keserősége után, és semmiképp nem immunizálódik, mégha ezerannyi kín éri, akkor sem?

És sírt nagymama keservesen, végevárhatatlanul. Sírt jajongva, szenvedélyesen.

Végül Ödi bácsi lépett hozzá, hogy szelíden elvonja a ravataltól, minthogy odakint gyász kocsi zörgött, és megérkezett a pap.

Cingár fiatalember volt ez a pap, szürke arcú, hajlott hátú, vörhenyes hajú. De ami a leginkább szembeötlött rajta, az a homloka, igen, a homloka volt. Messzire sugárzott az ostobaság a homlokáról! Néhány szóban érdeklődött az elhunyt élete felől, mert nem ismerte, soha nem is hallott róla, és nem akarta, hogy beszéde híján legyen minden személyes utalásnak; aztán megkérdezte, milyen betegség végzett szegénnyel. Ödi bácsi, mérhetetlen elképedésemre (amelybe azonban tagadhatatlanul belevegült némi helybenhagyó káröröm is) azt hazudta neki, hogy régi és elhanyagolt gyomorfekélyében halt meg. Nem minden elégedettség nélkül hallottam füllentését — mondom — ezt a merőben fölöslegesnek látszó hazugságot, amellyel nehézség nélkül rászedte az avatatlant; a következő pillanatban azonban ismét megsédültem, és újból kicsúszott lábam alól szellemi fölényem biztosnak hitt talaja. Mert ebben a pillanatban kellett megértenem, hogy Ödi bácsi valószínűleg nekem, tulajdon unokaöccsének is hazudott. Most, ebben a pillanatban kellett rájönnöm, hogy egész megható élettörténete csak mentség és legenda, s

hogy Endre bácsi ott, a siralom házában, bizony öngyilkos lett. Szegény füllentésre kényszerült! Szegény Ödi bácsi! Máig is alázatos csodálat fog el, valahányszor elgondolom, milyen gáncstalanul hazudott ott, az örökkévalóság ítélőszéke előtt, s el-eltűnődöm, vajon magát a számára kétségbevonhatatlan valóságot jelentő örök istent-e, vagy csak méltatlan szolgáját, a papocskát akarta lóvá tenni. Elvégre ez most már egyre menne, és szóra sem volna érdemes, hacsak nem szolgáltatna támpontot gyarló, a szemérmességig aggályoskodó, s az elhallgatottat egyúttal meg nem történtenek is tekintő jellemére vonatkozólag.

Amikor tehát mindez megtörtént, a pap talárba bújt, felütötte a bibliát, és örök-szép szövegeket olvasott fel, amelyekre azonban, csupán mert ő olvasta, eltökélt tagadással válaszolt minden porcikám. Később szabadon beszélt arról, hogy milyen szent, milyen megbecsülhetetlenül drága ajándék az élet az ember számára; micsoda különösképpen hálára kötelező isteni kegy. Endre bácsira néztem, a megtestesült cáfolatra, aki már nem ugorhatott fel és nem tiltakozhatott. Azután szónoki fordulattal épp az ellenkezőjét állította, hogy siralom völgye ez a világ, és a végső boldogság csak abban az életem túli életben vár reánk, amiről (elég megfon-

tolatlanul) hajlandó volt azonnal bizony-
ságot tenni. Magamba néztem, és szinte
felordítottam a méltatlankodástól. Végül
annak a reményének adott kifejezést,
hogy Endre bácsi szertecsapongó lelke
azóta már meg is tért Ábrahám kebelére,
és felszólított bennünket, hogy imádkoz-
zunk.

Ekkor következett be számomra annak
a délutánnak egyik legválságosabb pilla-
nata. Láttam, hogy a körülállók, nagy-
mama, Ödi bácsi és az odavetődött bá-
mész idegenek, magától értetődően kulcsol-
ják imára kezüket, az én kezem azonban
nem akart megmozdulni, nem, semmikép-
pen sem, noha a pap több jelentőségtel-
jes pillantást vetett rá, és noha félős volt,
hogy Végül nagymama is észreveszi. Kí-
nos dilemmában voltam. Egyrészt a nagy-
vonalú illemtudás ösztökélt, hogy ne za-
varjam mások szertartását, és ne provo-
káljak éppen most, a helyzethez sehogyan
sem illő hallgatólagos hitvitát, de másrészt
a büszkeség gátolt, hogy hát miért kul-
csolnám össze a kezem, amikor nekem nem
hitem ez a hit, s miért hajolnék meg éppen
most, amikor kisebbségben vagyok, és így
helytállásom mindenképpen tiszteletre-
méltó?! S már-már engedtem a közös-
ségbe-olvasztó, meleg kísértésnek, amikor
végre-valahára véget ért az ima.

A koporsót leszögezték, ráhelyezték a gyászkocsira és a menet megindult. Hárman, igen hárman voltunk összesen, akik Endre bácsit elkísértük utolsó útjára: nagymama és Ödi bácsi a koporsó után jöttek, én pedig kénytelen voltam elől, a magára maradt pap mellett menetelni, vállalva a világ előtt a hozzátartozás és a vele való egyetértés látszatát és ódiumát. Így baktattunk végig a Jókai utcán, a vasárnapi verőfényben, hárman, mindössze hárman, vagy ha a kicsinyességig pontos akarok lenni, összesen hatan: Endre bácsi, a pap, nagymama, Ödi bácsi, a kocsis meg én. És így érkeztünk meg a Házsongárd kapujához, ahol aztán sebbel-lobbal még hárman csatlakoztak hozzánk: Ödi bácsi felesége, Dezső és Lajos bácsi, akik éppen ebben az órában érkeztek Tordáról, és akikkel együtt immár kilenc főre szaporodott a menet.

Minek mondanám el, hogy bent a temetőben is zavar és bonyodalom támadt, mert a kocsis, ez a siralmas gyászhuszár elfelejtette a sír pontos helyét, s mindenáron az Emil Racoviță sírja mellett akart befordulni a mellékútra. Minek vesződnék ezzel, hiszem amúgy is nyilvánvaló már a délelőtt gyanús rendkívülisége és egyetlensége; amúgy is szemmel látható, hogy azoknak a szomorúságukban is meg-

áldott napoknak egyikét éltem át akkor, amelyek egymagukban hosszú évek benső történését hordozzák, s amelyek ritka telítettségükkel embervoltunk legalsó rétegeit kavarják fel?! Jobb hát elsiklanom ezek fölött a mulatságos, de kevésbé jelentős részletek fölött, már csak a türelem kímélése végett is.

Semmiképpen sem kerülhetem meg azonban azt, ami a sírnál történt. Mert ebben összegeződött és kristályosodott ki az egész nap szokatlansága; ez adta meg a cselekmény fordulópontját és végső jelentését; ez a véletlen és már-már bolondosnak mondható félreértés, amely azonban oly mélyen érintett, hogy csaknem elájultam belé.

Tudni kell, és hát íme tudjuk is, hogy a kálvinista temetési rendben, miután a pap végig a bólogató, gyászbóbitás lovak előtt halad, az utolsó percben, amikor a koporsót leemelik sínjeiről, hogy a gödörhöz cipeljék, tehát amikor a gyászhuszárok ezt teszik, akkor a pap a koporsó mögé kerül, és udvariasan előreengedi a holtat (akit egyébként ez az elsőség kétségkívül meg is illet). Úgy történt azonban, hogy ezúttal csak én haladtam a pap mellett, a lovak előtt, és amikor ő észrevétlenül elsiklott mellőlem, hogy a koporsó mögé kerüljön,

egymagam maradtam az élen. A koporsóvivők legott megindultak, s minthogy a sűrű jázminbokrok miatt semmiképpen sem térhettem ki előlük, tehát igyekeztem hamarjában a sírhoz vergődni, nehogy a legcsekélyebb mértékben is láb alatt legyek. Kikerültem tehát a bokrot, és oldalvást húzódtam. Megnyugodva, de még mindig az üldözöttség érzésével helyezkedtem el a szomszédos sír cementpárkányán, s épp a nyomomban csörtető halottvivőkre akartam pillantani, amikor szemem — amint elkerülhetetlen is volt — végül a kihantolt gödörre és a mellette felhalmozott nedves-agyagos földhalomra esett. Ma is elszorul a torkom, ha felidézem azt, amit akkor láttam! Ma is halálos félelem és megdöbben méltatlankodás tölt el tetőtől talpig; annak az élőnek jeges iszonya, akinek rá kell döbennie, hogy kelepcebe csalták és életére törnek, mégpedig épp azok, akikben a leginkább megbízott. Ő igen, ma is futásra áll a lábam és ordításra a torkom, valahányszor visszagondolok arra a pillanatra.

Mert a mélyen kiásott gödör mellett, a csontzilánkokkal tarkított agyagkupacon, sokat sejtető célzatossággal odavetve, egy ácsolt fakaresztre esett tekintetem, egy

újdonság keresztre, amelyen jól látható,
nagy, fekete betűkkel egyetlen név állott:

SZÉKELY JÁNOS

Az én nevem!

Vagyis, hogy abba a gödörbe engem
akarnak betemetni!

Magyarán és egyszerűen: ravasz megfontolással ezt az alkalmat ragadták meg, hogy magukkal csábítsanak ide, és elveszejtsenek. Mert különben mért nem Endre bácsi nevét írták oda? Mert különben mért intézték volna úgy az óvatosan irányítható és pofozható körülményeket, hogy én lépjek a gödörhöz legelőbb, és mindnyájan a hátam mögé kerüljenek?!

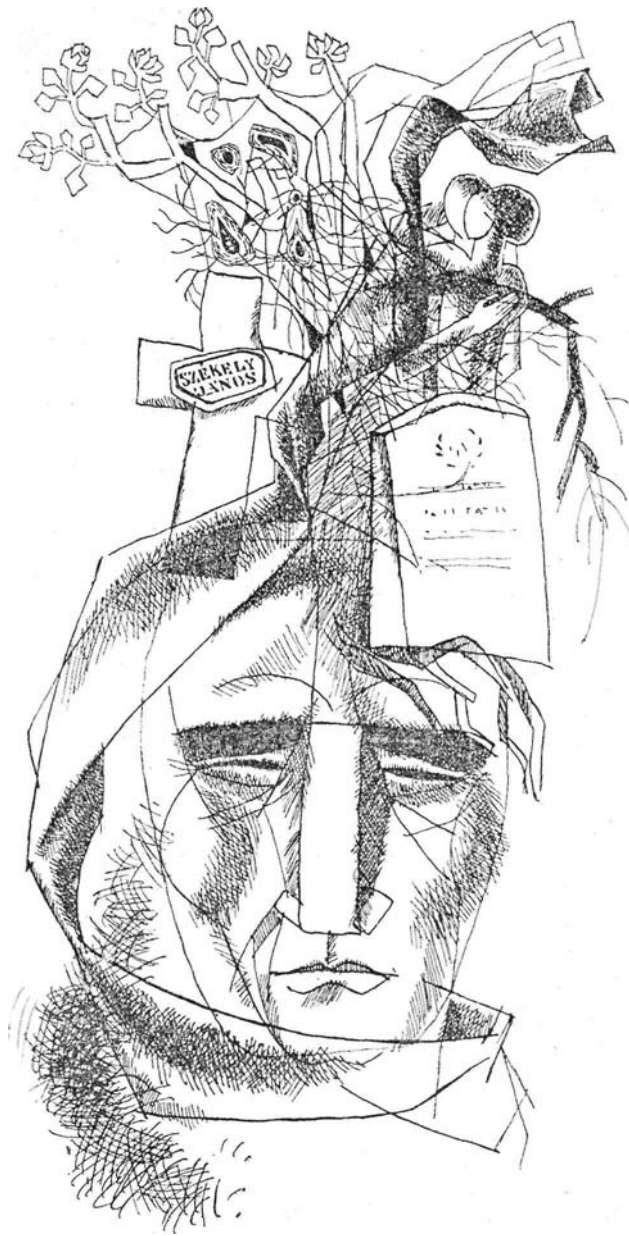
Moccanásra és légzésre képtelenül, a magam féltéstől és álom-nehéz magamsajnálattól megbénultan álltam ott, a cementpárkányon, és vártam a halált hozó bunkócsapást, amely a fejemre sújt, és a gödörbe dönt, hogy soha többé ne tagadhassam meg kezeim imára kulcsolását az előtt, aki mind, e zsványság kifőzését sugallta, vagy legalábbis eltúrta és megengedte. Mert rémületem a két dolog között azonnali, magától értetődő összefüggést keresett és talált.

Egyetlen pillanatig, egyetlen halálhosszú pillanatig tartott a lidércnyomás, ez a pillanat azonban magában foglalta a meg-

semmisülés minden borzalmát, annyira, hogy amikor valóságosan is elérkezik majd a perc, egyáltalán nem talál tapasztalatlanul; nevetve fogadhatom és mosolyogva vághatom majd a szemébe: „engem ugyan meg nem rémítesz, mert volt már részem pokoljárásban, és ismerlek téged. Meg is nevezlek, ha akarod. Te vagy a halál.”

Csak amikor elcsörtettek már mellettem a halottvivők, s anélkül, hogy ügyet vetettek volna nyomorúságos állapotomra, utánuk tódultak az enyéim is, csak amikor a pap is belekezdett már mondókájába, akkor nyugodtam meg annyira, hogy elővehessem jobbik eszemet, és beláthassam sejtelmem képtelenségét.

Tévedésről lehet szó — biztattam magam — ostoba félreértésről, a legnevetségesebb számárságról, így lehet, így van. Szemet kell tehát hunynom a dolog felett, és meg kell feledkezni róla, mint afféle szégyentelen és pokoli játékról, aminek üzésében és fűzésében a véletlennek olyan annyira kedve telik. Amint később kiderült: valóban így volt. Mindez azonban nem gátolhat meg abban, hogy némi jelképes bölcsességet ne lássak a dolog mögött, és ne mondjam azt: „jó iskola a megfigyelőnek és bánatalannak. Íme, hát azt hitted, boldog, hogy mást temetnek, hogy Endre bácsit, csakis őt földelik el, holott belőled is

oda ásnak egy darabot; múltad és személyiséged egy részét — homlokod egy részét! — odaássák: szegényebb leszel általa, kevesebb a családot és nemzetséged, s ha odatűzik azt a keresztet a friss hant fölé, óvakodj tetteket tévedésnek nevezni, mert félig-meddig jogosan és igazságosan tesszik.”

A pap ismét imára szólított bennünket, és én ismét állhatatosan megtagadtam az engedelmességet. Nagymama sírt, ismét sírt, de sírását ezúttal valami démonikusan kétségbeesett, nyűszítő és fuldokló halálsikoltás harsogta túl. Jobban odafigyeltem, s amikor rájöttem, hogy Ödi bácsi felesége sír ilyen fergetegesén, még el is szégyelltem magam egy pillanatra. Hiszen lám, őt végső fokon nem fűzte vérségi kötelék az elköltözöthöz, alig hogy ismerte, és most mégis szinte természetfeletti siratással siratta, míg én, a kedvenc és hozzátartozó, ott álltam a bensőmből felfakadó csodák ámulatába merülten, hidegen, és oly száraz szemekkel, mint valami közönséges barom.

Így pironkodtam és szégyenkeztem magamban, míg Margit néni zokogásában néhány értelmes szótagot meg nem tudtam különböztetni.

— A sarkát! — sírta. — Csak egy csoncskáját! — vinnyogta. — Csak még egy-

szer! Az én kicsimet! Az egyetlenemet, ó, csak egy kapavágást még!

Az történt, hogy halottunkat Ödi bácsi fél esztendő előtt elhunyt kisfiának, Jánoskának sírja mellé kotortuk el: őt szerette volna megpillantani a fájdalmas asszony, őt siratta, miatta őrjöngött, csakis miatta, a gyermek, az egyetlen miatt, akinek sírkeresztje család-összeforrasztó névazonosságával pár perc előtt engem is anyyira kétségbe ejtett.

Endre bácsit pedig úgyszólván senki sem siratta meg. És amikor azt írom. „úgyszólván”, ezt is csak azért teszem, hogy némi kibúvót és hátsó kaput hagyjak a sivatagsivár tény eltussolására, hogy tudniillik Róza nagymamán kívül valóban nem volt ember a földön, aki megsirassa. Kiesett már az életünkből, külön utakon, külön logika ösvényein járt, régen elköltözött már tőlünk, s úgy látszik, akkor, nem pedig most illették meg a búcsú könnyei.

Ami ezután következett, azt már az élet dolgai közé kell sorolnom. A halál elmúlt és befejeztetett, a sötétség birodalma ottrekedt a Házsongárdban, és legott a világosságé, a kedves emberi önzésé foglalta el helyét.

Minek írnám le a kapapénz csekélysege miatt morgolódó sírásókat? Minek számolnék be a felbuzdulásról, amellyel már a Házsongárd kapujában, a kőfaragó műhe-

lyek előtt, díszes sírkövet kívántunk vásárolni halottunknak örök emlékeztetőül? És minek leplezzem le gyarlóságunkat, amelylyel a vásárlást — erszényünk teljes kiürülésétől tartva — mégis elhalasztottuk nagyon is bizonytalan, nagyon is távolba vesző időkre? Minek számolnék be arról, hogy a tordai autóbusz indulása előtt nagy krigli söröket szürcsölve ültük meg Endre bácsi torát, amely krigliket szomorú szívvel ugyan, de a kipiruló arcokból ítélve, nem minden élvezet nélkül ürítettük fenéig? Mért mondanám el ezeket az oly emberi, oly esendő és olyigen megmosolyogtató mozzanatok, amelyek végül illedelmes beszélgetésbe, a családi állapotok meghitt felemlégetésébe és megtanácskozásába torkolltak?

És minek mondanám el, hogy miután engem is kikérdeztek sorsomról, és én — félig-meddig mentegetőzésképpen a sírkövásárlás elmaradása miatt, de egészében mégis az igazsághoz híven — elárultam, hogy pénztelen vagyok, Ödi bácsi, a drága, kedves, nálamnál sokallta szegényebb Ödi bácsi, cinkosan és bizalmasan öt lejt, öt teljes lejt nyomott a markomba, azzal a megindító áldozatkészséggel, amelyet a legképtelenebb otrombaság visszautasítani? Minek fecsegnék ilyesmikről, hiszen mindez már a legtávolabbi vonatkozásba sem hozható a Házsongárddal, amelyről pedig

írni akartam! A legtávolabbi vonatkozásban sem! A Házsongárd ott maradt mögöttünk, az aggodalmak és baljóslatok világában, a dombon, kőris és gesztenyefáival, köveivel és keresztjeivel; édesen illatozó virágaival és sütkérező szerelmeseivel, ott maradt mérhetetlen halotthadával, ahogyan mindig is ott volt. Azaz mégsem úgy! Mert halottam van nekem azóta ottan! Hozzám nőtt és hozzá nőttem múltam egy részével, nemzetségem temetkező és zarándokhelyévé vált, pátriámmá, amelynek két négyzetméterére valamilyen ősi-mitikus vonzódás folytán azóta is jogot formálok. És lám, van-e olyan önző, olyan veszettül kapzsi ember a földön, aki jogomat elirigyelje?!